

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПРИРОДА ЕВФЕМІЇ

Стаття розглядає роль евфемії, що є лінгвістичним явищем, у розвитку людської культури. Наводяться різноманітні ознаки та визначення цього мовного феномена, а також його вплив на культуру суспільства.

Ключові слова: *евфемія, лінгвістичне явище, культура, ознака, визначення, вплив, суспільство.*

Термін «евфемізм» відомий дуже давно, його використовували ще античні автори. Сам термін походить від грецьких слів «добре», «чутка», «мова». Первинне його тлумачення трактується як вимовляння «слів, які мають добру ознаку; утримання від слів, які мають погану ознаку (особливо при жертвопринесеннях); благоговійне мовчання» [1: 562]. Адже, можна стверджувати, що люди знали про це мовне явище, користувалися ним у давнину та використовують його в наші дні.

Витоки цього явища необхідно шукати у особливому складі мислення людей. Евфемізми – не просто мовний феномен (слово, словосполучення або фраза, яка використовується замість незручних, з точки зору того, хто говорить, лексичних одиниць), але й відображення здібності людини особливим способом структурувати дійсність. Використовуючи більш коректне слово, людина знижує гостроту конфлікту з реальністю, який виникає внаслідок заборони – табу на використання деяких слів. Саме евфемізми вирішують цю проблему.

М.М. Маковський вважає, що феномен табу мав великий вплив на весь наступний розвиток людської культури та на сам процес виникнення культури. У феномені табу віддзеркалилася діалектика людського мислення, взаємопроникнення «так» і «ні» та свобода вибору між ними. На думку М.М. Маковського, саме табу лежало в основі створення людської моралі. Основою табу та евфемізму виступає один і той самий феномен – заборона. Отже, евфемізм має велике значення не тільки як засіб мови та мовлення, але й як особливий спосіб структурування реальності [2: 253].

Евфемія завжди викликала й викликає цікавість у багатьох дослідників.

Б.А. Лариніт (1961), А.М. Кацевим (1977), Н.Ц. Босчаєвою (1989), Л.В. Артюшкіною (2002), Г.Г. Кужим (2003) та ін. були досліджені та описані аспекти евфемії. Наприклад, семантичні способи евфемістичної субституції та типи семантичних відносин були вивчені С.С. Тюріною та Л.В. Артюшкіною. Прагматичний аспект евфемії був детально розглянутий Н.Ц. Босчаєвою. Соціально – психологічний аспект евфемізмів розглядав А.М. Кацев, евфемізми у світі теорії вторинної номінації описані Н.М. Бердовою.

Проведені дослідження підтверджують багатоплановість явища та дозволяє виділити чотири взаємозв'язаних аспекти евфемії:

- мовний;
- психологічний;

© В. Козубай, 2014

- соціальний;
- прагматичний.

Підходи до вивчення цього явища варіюються залежно від того, який аспект дослідник вважає за головний. Більшість авторів, які досліджували явище евфемізмів, знаходяться у рамках субституційного підходу, вважаючи евфемізм субститутом незручного слова. «Евфемізми – це замінні дозволені слова, які використовують замість заборонених (на яких накладено табу)» [2: 105].

Співзвучним до даного підходу є визначення, яке дає *«Лингвистический Энциклопедический Словарь»*: «Эвфемизмы – это эмоционально нейтральные слова или выражения, употребляемые вместо синонимичных им слов и выражений, представляющих говорящему неприличными, грубыми или нетактичными».

Аналогічні визначення знайдемо в українських енциклопедичних джерелах, наприклад: *«Вікіпедія»*: «Евфемізм (від грец. Euphémia) – утримування від неналежних слів, пом'якшений вираз) – заміна грубих або різких слів і виразів м'якшими, а також деяких власних імен – умовними позначеннями».

«Шевченківська енциклопедія»: «Евфемізми (гр. εὖ – добре, φημί – говорю) – емоційно нейтральні слова або вирази, вживані замість синонімічних їм слів чи виразів, які видаються мовцеві непристойними, грубими, недоречними».

«Словник-довідник Загнітко А. П., Познанська В. Д., Омельченко З. Л., Мозгунов В. В. та ін.»: «Евфемізми – це слова або словосполучення, які приховано, ввічливо, пом'якшено називають предмети чи явища: нечистий-чорт, нерозумний – дурний, не довго ряст топтати – скоро померти, хірургічне втручання – операція. Евфемізми поширені в розмовному мовленні та художній літературі».

«Словопедія»: «Евфемізми – слова або вирази, що ними замінюють слова з грубим або непристойним змістом; е. передають той самий зміст у пом'якшеній або завуальованій формі (напр., говорити неправду замість брехати)».

«Хохлопедія»: «Евфемізм; ч. (гр., пом'якшений вираз) заміна слів з грубим або непристойним змістом чи забарвленням на слова й вирази, які виражають цей зміст у пом'якшеній формі або завуальовано (напр., «говорити неправду», замість «брехати»)».

В цілому, у сучасній лексикології поширене вузьке тлумачення евфемії. А всі випадки субституції розглядається або в рамках перифраз, меліоративної лексики, або засобів маніпулятивної дії (Л.В. Грехнева., Г.А. Макарова, А.А. Нефьодова). На думку багатьох сучасних дослідників, меліорація вбирає і поняття евфемістичної субституції. Але можна передбачити, що субституційний підхід до явища евфемії не є універсальним, не дивлячись на те, що деяка частина евфемістичних найменувань являється субститутами: Irish fever (typhus), falling evil (epilepsy). Але у субституційного підходу є ряд недоліків. Так, не завжди можна визначити яке саме слово заміщено евфемізмом, тобто антецедент невідомий. Крім того, часто у евфемізмі немає слова-еквіваленту(напр., underachiever), і воно пояснюється описовим зворотом. В такому випадку будь-яке слово або висловлювання являється субститутом, тому що може бути описано за допомогою дефініції.

Деякі автори (І.В. Арнольд, А.М. Кацев) розглядають евфемізми як окремий випадок непрямой номінації, що характерно для широкого підходу до розгляду даного явища. «Косвенное наименование менее тесно и привычно связано с предметом высказывания, в нём предполагаются побочные ассоциативные связи с иным содержанием» [3: 198].

В роботах західних вчених (D. Cristal, R. Holder, H. Rawson, etc.) евфемістична заміна також трактується широко, і поділ на меліоративи та «власне» евфемізми не проводиться. У словнику «The Oxford Companion to the English Language» зафіксовано: «Euphemism – mild comforting or evasive expression that takes place of one that is taboo, negative or too direct». Р. Холдер, автор словника евфемізмів, головним критерієм відбору лексичних одиниць вважає їхню позитивну оціночну спрямованість. Багато вчених погоджуються, що не існує загальноприйнятих критеріїв у визначенні розглядаємого явища, але на основі напрацьованих вченими уявлень та критеріїв приналежності мовної одиниці до евфемізму визначені наступні ознаки евфемізму:

- стигматичність денотату (негативна коннотація). Зміст поняття «стигма» трактується у роботі Н.М. Бердової не тільки як негативна якість «предмету», яка найшла своє відображення в його антецеденті, але і як його здатність викликати негативні емоції» [4: 336];
 - створення позитивної конотації;
 - збереження істинності висловлювання.
- О.П. Сенічкіна додає декілька додаткових ознак:
- семантична невизначеність евфемізму, яка дозволяє пом'якшити негативну оцінку денотату;
 - формальний характер покращення денотату, який дозволяє адресату зрозуміти про який предмет або явище йде мова.

Якщо вживаному евфемізму для пом'якшення негативної емоції не вдається зберегти зв'язок з денотатом, то це вже не евфемізм, а свідоме викривлення правди.

Тепер розглянемо існуючі класифікації евфемізмів. Типи класифікації змінюються залежно від аспекту, який покладено в основу класифікації.

Р.О. Будагов запропонував найзагальнішу класифікацію цих одиниць, поділивши їх на евфемізми загальнолітературної мови та евфемізми різних жаргонів. Окрему групу, за Р.О. Будаговим, складають контекстуальні евфемізми різних жаргонів. Вони складніші та визначаються «умовами особливого контексту або характером тої особи, які висловлює свої думки» [4: 86]. Вони виникають у мові постійно та мають всі властивості евфемізмів, але не мають готового відтворення. Найчастіше такі евфемізми образні та метафоричні.

На думку О.П. Сенічкіної, існує декілька видів евфемізмів: мовні евфемізми, які закріплені в мові та усвідомлюються її носіями («кончина» замість «смерть»); евфемізми за походженням, потенціал яких не визнається носіями мови («Лада» замість «Жигулі»; «народний комиссар» замість «міністр»); а також історичні та деевфемізми (дифемізми). Цікавою є тематична класифікація Р. Холдера, в якій виділяють шістьдесят лексико-семантичних підкласів евфемізмів. Наприклад, Abortion and Miscarriage, Age, Bankruptcy and Indebtedness, Cheating, Commerce Banking and Industry, etc. Ця класифікація демонструє різноманіття та масштаб груп стигматичних денотатів, для визначення яких застосовують евфемізми. А тематична класифікація А.М. Кацева виділяє десять лексичних рядів за понятійними сферами та три за характером евфемістичного потенціалу [3: 155]:

- 1) стерті евфемізми (напр. liquidity crisis – inability to pay our debts);
- 2) достеменні евфемізми;
- 3) достеменні евфемізми з додатковим стилістичним ефектом, наприклад, з гумором або іронією.

На думку Б.А. Ларіна, в основу класифікації доцільно покласти «соціальну природу евфемізмів». Він визначає три типи евфемізації:

- 1) загальноживані евфемізми національної літературної мови;
- 2) класові та професійні евфемізми;
- 3) родинно-побутові евфемізми [Ларін, 1961].

В історичній ретроспективі перша та друга група зближуються, а під час руху у майбутнє друга група зменшується до повного зникнення. До третьої групи евфемізмів, які використовуються переважно у розмовній мові, характерно обмеження колом уявлень про фізіологію та анатомію людини.

А.С. Куркієв виділяє п'ять груп евфемізмів, класифікуючи їх за мотивами, що їх породжують:

- 1) ті, що виникли на основі забобонів (хворіти – нездужати, не мати здоров'я);
- 2) ті, що виникли через страх та незадоволення (вбити – прибити, лишити життя);
- 3) ті, що виникли на основі співчуття та жалості (хворий – не всі вдома);
- 4) породжені почуттям сорому (незаконнонароджений – байстрюк);
- 5) породжені почуттям ввічливості (старий – в роках, літній) [Куркієв, 1977].

Л.П. Крисін, у свою чергу, вважає, що існують дві сфери евфемізації – особисте життя та соціальне життя.

В.П. Москвін доводить, що евфемізми використовуються в шести функціях:

- 1) для заміни назв об'єктів, які лякають;
- 2) для заміни визначень неприємних об'єктів різного роду, які викликають відразу;
- 3) для позначення того, що вважається непристойним (тобто побутові евфемізми);
- 4) для заміни прямих найменувань через побоювання епатувати публіку (етикетні евфемізми);
- 5) для «маскування справжньої суті того, що позначається»;
- 6) для позначення організацій та професій, які є неprestижними [Москвін, 2007].

Отже, евфемізм – це синонім, який замінює непристойне, нетактовне, грубе слово або вираз за допомогою нейтрально або позитивного конотатованого позначення, та допомагає при цьому оминути прямого, грубого найменування того, що викликає негативні емоції. Евфемізація – це безперервний процес заміни одних найменувань іншими, який обумовлений прагненням до успішної комунікації. Ці заміни базуються на постійній оцінці та переоцінці людиною форм вираження. Тому важливо точно знати та враховувати склад сучасного евфемістичного лексику, що дозволяє, з одного боку, чітко дотримуватися норм екології мови, а з другого – уникнути конфліктних ситуацій, які пов'язані з «неправомірним» їх використанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сеничкина Е.П. Эвфемизмы русского языка. – М., 2006.
2. Маковский М.М. Феномен табу в традициях и языке индоевропейцев. – М., 2006.
3. Лингвистический Энциклопедический Словарь/ Под ред. В.М. Ярцевой. – М., 1990
4. Ларин Б.А. Об эвфемизмах. Учёные записки ЛГУ, 1961.

Стаття надійшла до редакції 22.08.14

Козубай В.І., доцент
ХНУ, Хмельницький

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЭВФЕМИИ

Статья рассматривает роль эвфемии, которая считается лингвистическим явлением, в развитии человеческой культуры. Приводятся различные признаки и определения этого языкового феномена, а также его влияние на культуру общества.

Ключевые слова: эвфемия, лингвистическое явление, культура, признак, определение, влияние, общество.

THE ROLE OF EUPHEMIA IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CULTURE

The article deals with the role of euphemia in the development of human culture. Various features and definitions of that linguistic phenomenon, as well as its influence on the culture of society, are given.

Key words: euphemia, linguistic phenomenon, culture, feature, definition, influence, society.

УДК 82 091:821.161.1+ 821.161.2-311.4 ”18-19”

О. Колінько, д. філол. наук, проф.

Бердянськ. держ. пед. ун-т, Бердянськ

ЛЕЙТМОТИВ ЯК ЗАСІБ РИТМІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

У статті акцентовано на лейтмотиві як засобі ритмізації прозового твору. Теоретичний дискурс проблеми увиразнений компаративним аналізом модерністських новел М. Коцюбинського та О. Купріна, у яких з'ясовується роль і значення лейтмотиву, що «омузичнює» текст, створює враження емоційного нагнітання і певної його настроєвості.

Ключові слова: лейтмотив, ритмізація, модерністська новела, парадигматичний ряд, наскрізні деталі.

Сучасна компаративістика досить чітко сформулювала потребу в дослідженнях, які поєднують і порівнюють явища різних видів мистецтв. Незаперечним є факт, що між зображальними і незображальними мовами немає неперехідної межі: «принципи побудови образних знаків, специфічні для однієї і для іншої, виявляються досить гнучкими, здатними модифікуватися, йти одна одній назустріч і навіть вступати в прямий контакт, об'єднуючи свої зусилля для створення складних, синтетичних художніх структур» [1: 297]. Тож серед головних чинників, які формували образ рубіжної епохи ХІХ-ХХ ст., виокремлювався тісний зв'язок між різними сферами мистецтв: літературою, малярством і музикою. Кожне мистецтво природньо переймалося естетичним поповненням того, що засобами іншого мистецтва не могло бути виражене. Це неминуче приводило до жанро-

© О. Колінько, 2014